

תחזור, כיון שאתה חולה. ולא רצה לחזור. אחר ימים מועטים בא אלי המגיד והגיד לי שאותו תלמיד היה חולה ונטה למות. והלכתי שם לבקרו, ואני החזקתיו בדברים ובמה שיכולתי, ולא הועיל. ואחר זמן מועט נפטר לבית עולמו. ועשיתי לו כבוד גדול במותו, וקברנו אותו; — יראה לי, שאשתו של רבי אשר מותרת לינשא בעדות זו. כדאיתא בהדיא בשילהי יבמות מעשה באדם אחד שבא להעיד עדות בפני חכמים. אמרו לו: בני איך אתה יודע בעדות זו? אמר להם: אני והוא היינו מהלכין בדרך ורדפו אחרינו גייס... אף על פי שלא הכירו אלא על ידי שסיפר לו שמו ושם מקומו, התירו את אשתו. וכן בנדון זה שהגיד להן שמו ושלמד הנה אצלנו, והראה להם תוספות שידוע לנו שהולכים עמו מכאן. הרי נתברר לנו שאותו ר' אשר יצא מכאן — מת. ואנו מעדיין וידוע לכל בני חברתינו שמום בואו לכאן לא בא שום אדם ללמוד לכאן ששמו רבי אשר אלא אותו ר' אשר בר' סיני. והוא היה מארץ רוסיא, ובא לכאן עם בחור אחד ששמו ר' יונתן, לפיכך כיון שידוע לנו שרבי אשר בא מארצו ולמד פה אצלנו והועד עליו שמת, אשתו מותרת. (טור אבן העזר קיח. וע' שו"ת מהרי"ק קפד)

*

'בספר "זיען אברהם" (דף סב) כתב, ששמע בענין אחד של עיגונא דאתתא, שהיו חולקים בו מרן ז"ל (— הבית יוסף) ומור"ם ז"ל (— הרמ"א), ומרן אסר ומור"ם התיר, שהביא ראיות להתיר ופלפל בחכמה, וכתב מור"ם ז"ל רשות שתנשא, וגילה המגיד למרן ז"ל, דבו ביום שכתב מור"ם הרשות שתנשא, מת הבעל במקום אחד שהיה חי, ומרן שאסר כיוון אל האמת לאוסרה, אך הקדוש ברוך הוא לא הביא תקלה על ידי מור"ם, שמת הבעל ביום שכתב לאשה רשות שתנשא. עיין שם.

כזאת אירע להגאון 'חקרי לב', שכתב פסק דין להתיר בראיות עצומות, ומה דבני בני (=בינתיים) הקול נשמע שהבעל חי. ונתן הגאון 'חקרי לב' הודאות להשי"ת שלא באה תקלה על ידו. עוד שמענו מעשה שהיה בזמן הרב ראשון לציון מהר"ם סוזין ז"ל, שהתירו הבית דין בירושלים ליבמה שתתייבם, אך הרב מהר"ם סוזין ז"ל, היה לבו נוקפו, ולא הסכים להתיר. והבית דין עשו כהוראתו ונשאת לאחיו, ואחר כך בא הבעל, ותהום כל העיר. עוד שמענו בזמן הגאון 'משנה למלך', התירו רבני קושטא לעגונה שתנשא, והגאון משל"מ ז"ל היה לבו נוקפו ולא הסכים שתנשא, והב"ד עשו מעשה כהוראתם, ואחר כך בא הבעל ונגלה על ידי מעשה נורא הפלא ופלא.

יהא רעוא שלא יכשלו חכמי ישראל בדברים אלו, וכיוצא בהם, ושלום על ישראל' (מתוך בן יהוידע)

דף קכא

ז'לא היא, לא שנא איניש דעלמא ולא שנא צורבא מרבנן, דיעבד אין לכתחלה לא' — מבואר בסוגיא שחכמים החמירו באבד במים שאין להם סוף, שאשתו אסורה עד שיוודע גורלו, אך אם כבר נישאה — לא תצא.

ולכאורה נראה מכאן שאף שחכמים הקלו במקרים מסוימים בדיעבד, אין זה אומר להתיר נישואין לכתחילה אפילו אם תשאר על ידי כך עגונה כל חייה, ולא החשיבו עיגון תמידי לדיעבד. אך יש

לומר שכאן יש טעם מסוים בדבר, שכיון שלא יימלט מקרה כזה, אחד מני רבים, שהאיש ניצול, אי אפשר לתת התר כללי לכל המקרים, כי אז יבוא הדבר בהכרח לידי איסור. ולכן חכמים לא התירו אלא בדיעבד כשנישאה, שאז הנידון הוא נידון פרטי לאשה מסויימת, ולכן אפשר ללכת בה אחר רוב המקרים.

ואף שחילוק זה נכון, אין לנו לחדש במקרים אחרים שמתירים בדיעבד ואין בהם טעם הנ"ל, שעיון תמידי ייחשב גם הוא כדיעבד, 'מדלא מצינו כזה בשום מקום בש"ס שיאמרו כן, אין לנו לחדש מעצמינו, וחז"ל היה להם השיקול דעת בזה ולא אנו. וחס מלחדש כזה' (זכר יצחק כו)

'מכאן אמרו חכמים אם יבואו רשעים על אדם ינענע לו ראשו' — עיקר הפירוש הוא, כי הקטן שיש בו מדת הפשיטות מוטל גבהות הרשע, שכל רשע יש לו גבהות, ובגבהותו אינו יכול לבטל את הקטנות, היא מדת הפשיטות, כשם שכח הגלים מתבטלים מול החול הדק והקטן. (עפ"י מהר"ל)

(ע"ב) 'שבועה שלא אישן שלשה ימים — מלקין אותו ויישן לאלתר' — הוא הדין כשנשבע שלא יטעם כלום חדש ימים — מלקין אותו ויאכל לאלתר. ואולם אין הטעם בשניהם שוה

(כמשמעות לשון הרמב"ם. שבועות ה,כ. וע"ש בכסף משנה; קהלות יעקב; אבי עזרי (תליתאה) — שבועות ה,ה; אילת השחר), אלא ב'לא אישן ג' ימים' הרי הוא נשבע על דבר שאי אפשר לו לקיימו מצד המציאות, כיון שאינו יכול להחזיק עצמו שלא לישן. ואילו בנשבע שלא לטעום, הלא יכול שלא לאכול, אלא שיסתכן וימות. והטעם ששבועתו אינה חלה, משום שנשבע לעבור על איסור תורה ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש ולכן היא שבועת שוא. (חדושי הר"ן)

[בקצות החשן (עג,ג) הקשה הלא כיון שנשבע שלא לאכול שבעה ימים או חדש, הרי הוא כולל דבר המותר עם דבר האסור, שהרי כלל בשבועתו שלא לאכול יום או יומים. וחידוש שם שאין זה נקרא 'כולל'. (וע"ע שער המלך — איסור"ב יז,ה. דף סג ע"ב).

והאחרונים תמחו על תמיהתו, הלא באופן זה אין אומרים 'כולל' לכולי עלמא, כי לשיטת הריצב"א (בשבועות כד. ע"ש), כיון שמזכיר בשבועתו את העבירה — אין אומרים 'כולל'. ולר"י (שם), אין אומרים 'כולל' אלא בביטול מצות עשה, ולא באכילת נבלות וכדומה, והרי כאן היא עבירה — המתת עצמו — ולא ביטול מצוה.

ובספר בית ישי (עב,ב) באר לפי זה את דברי הירושלמי (שהביא הכס"מ שם), שמבואר שאין זו שבועת שוא, אלא אסור לו לאכול עד שיסתכן, ואז יהא מוכרח לאכול, ואז מלקין אותו. וזה אינו כדברי הרמב"ם והר"ן שמלקין אותו לאלתר — אלא ששיטת הירושלמי שבכל אופן חלה השבועה ב'כולל', ולכן חלה שבועתו, כקושית הקצוה"ח. והרמב"ם והר"ן הולכים בשיטת הבבלי שאין שייך כאן כולל, וכטעמים הנ"ל.

וב'קובץ הערות' (לג,ה) כתב שאין קושית הקצוה"ח מובנת, שהרי כל יום מהשבעה הוא חלק מהאיסור ואין זה 'כולל'. וב'בית ישי' הקשה על זה. ע"ש. ונראה שנוגע הדבר למה שדנו האחרונים בנשבע על כל שהוא נבלה, אם חלה שבועתו על כוית מתוך שחלה על חצי כוית — ע' לעיל כב.

אגב, הר"ן נקט 'שלא אוכל חדש ימים', ואילו הרמב"ם כתב 'שבעה ימים'. וכתב המנחת חינוך (לג,ג) שאע"פ שלא נודע מקורו, אך מי כמוהו חכם בחכמת הטבע, בודאי ידע דאי אפשר שיחיה שבעה ימים בלא אכילה].

'מעשה בבתו של נחוניא חופר שיחין... זכר של רחלים נודמן לי וזקן מנהיגו' — פרש רש"י: זכר של רחלים — אילו של יצחק. והכוונה, כשם שהאיל בא תמורת יצחק, כך כאן, הגם שנפסק עליה דין בשמים, הועילה זכותו להמיר הגזרה בענין אחר, באדם אחר או בכדומה, [וכענין המובא

אודות מנהג ה'כפרות' בערב יום כיפור, וכן בשאר מקומות]. (עפ"י פני יהושע. וע"ע בשאר מפרשים)

זבאו והודיעו לרבי חנינא בן דוסא... אמרו לו: נביא אתה... — יש לפרש על דרך הכתוב 'עתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך ויהי', ופרש רשב"ם: 'לשון נביא שפתים' — רגיל אצלי ומדבר את דברי, ואני אוהב את דבריו ושומע תפילתו'. וענין זה מצאנוהו רבות אצל רבי חנינא בן דוסא, על תפילותיו ונפלאות מעשיו (ע' ברכות לג-לד: בדומה לכאן; פסחים קיב: יומא נג: תענית כד: כה. חגיגה יד. ב"מ קו.). וזהו אמרם לו 'נביא אתה'.

ובאמת, שגם המשמעות הפשוטה של 'נביא' שייכת לענין זה, שהרי רחב"ד מדרגתו כ'עבד לפני מלך' (ברכות שם) וכן בית הנכנס ויוצא ללא רשות (רש"י שם) וגלויים לפניו סודותיו, והוא 'מוציא והמביא', היינו, שאומר את דבר ה' לאחרים (שע"ש כן קרוי הוא 'נביא' — מלשון דיבור, כנ"ל), וגם 'מביא' כביכול את דברי הנצרכים לפני ה'. וכידוע הפירוש 'אם שגורה תפילתי...' — שלוחה מאת המקום. היינו, שתפילתו שלו היא בעצם דבר ה' שהושם בפיו, כמובא בספרים.

וז"ל רבי צדוק הכהן (בספר צדקת הצדיק — ר"י): 'ור' חנינא בן דוסא, לא תמצא בכל הש"ס הימנו שום הלכה, זולת ההיא דאבות (פ"ג) 'כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו מתקיימת, וכל שמעשיו מרובין מחכמתו מתקיימת', ובשאר מקומות ספרו ממופתיו בתפילותיו, כי זה כל עסקו. ושרש נפשו בתורה הוא באותה מימרא דכל שיראת חטאו וכו' שזה היה הבליטה מנפשו, ומורה על אותו דבר שאין החכמה העיקר רק היראת חטא צריך שיקדם, והמעשה יהיה מרובה... (וע"ע בדקדוק דבריו שם. וע' סוף סוטה 'משמת רחב"ד' — בטלו אנשי מעשה').

'ההוא דהוה קאמר ואזיל מאן איכא בי חסא, טבע חסא. אמר רב נחמן: האלקים אכלו כוורין לחסא...' — כבר כתבו הקדמונים (מרדכי, תשובות מיימוני, תרומת הדשן (רמ) בשם אביאסף, ועוד) שזה שנשבע, משום שסמך על הרוב שאינו חי עוד. ואף שלענין היתר אשתו חששו חכמים למיעוט, לענין שבועה לא חשו. (וע' ב"הר צבי' כאן, בשאלה שבאה לידי הגרצ"פ פרנק זצ"ל והורה למעשה עפ"י דברי תשו' מיימוני הנ"ל).

מכאן הוכיח מהר"ם מינץ בתשובותיו, שאף שכלל הוא בידינו 'ספק ברכות להקל' — במקום שיש רוב לחייב ברכה, יש לברך, שהרי מקור איסור ברכה לבטלה גם הוא נסמך על לאו דלא תשא (או מאת ה' אלקיך תירא), וכשם שמותר להישבע על סמך הרוב, כך גם מותר לברך. וכן כתב הרב מטשעביץ (שו"ת דובב מישרים ח"ב יח) לענין דין המהלך במדבר ואינו יודע מתי שבת, שמניח תפלין בכל יום, שיכול לברך עליהם, ואין כאן 'ספק ברכות'. (ואף שהיה מקום לחלק בין מיעוט המצוי כהיה דהתם, למיעוט שאינו מצוי — לשיטות הראשונים שמשאל"ס נידון כמיעוט שאינו מצוי, מ"מ סובר דאזלינן בתר הרוב אף במיעוט המצוי, כבכל התורה).

ואף על פי שלענין 'חזקה' כתב הט"ז (או"ח ח. לענין ציצית שאינה בדוקה) שאין לברך על סמך החזקה משום ספק ברכות — יש לחלק בין רוב לחזקה, שחזקה גרועה מרוב (דובב מישרים שם; 'חידושי רבי עזריאל' כאן). ועוד, כל דברי הט"ז אינם אלא בשאפשר לברר, לכן יש לחוש לכתחילה. (דובב מישרים שם).

*

אמר ליה רב לשמואל: תא נשמתיה (לרב שילא). אמר ליה: נשלח ליה ברישא... ותשועה ברוב יועיץ' — וזה הדבר אשר צריך החכם לדעת ולעמוד על נפשו, שאף על פי שמשמתין ומנדין אותו שלא בהתראה, מיהו אין משמתין ואין מנדין עד שיודע הדבר בעדים כשרים ובראיה גמורה. דגרסינן ביבמות פרק האשה: ההוא גברא דטבע באגמא... (מרדכי סוף הל' נדוי — מובא בשו"ת מהרי"ק צג. ע"ש)